

Maciej Chorowski

KPMG Sp. z o.o. s.k.
mchorowski@kpmg.pl

Jarosław Kawalec

KPMG Sp. z o.o. s.k.
jkawalec@kpmg.pl

PLANOWANIE JAKO PODSTAWA OPTYMALIZACJI PROCESU BADANIA SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH ZGODNIE Z MIĘDZYNARODOWYMI STANDARDAMI REWIZJI FINANSOWEJ

Streszczenie: Planowanie jest jednym z zasadniczych etapów badania sprawozdania finansowego, ponieważ poczynione w nim ustalenia determinują jakość rewizji finansowej, wpływając jednocześnie na jej efektywność. Szczególne wymagania w zakresie planowania badania określają Międzynarodowe Standardy Badania, prezentujące model badania oparty na ryzyku. Podejście do badania zorientowanego na ryzyko polega na identyfikacji ryzyk, na które narażone jest jednostka, i oszacowaniu ich wpływu na istotne nieprawidłowości w jej sprawozdaniu finansowym. Celem artykułu jest przybliżenie problematyki planowania badania sprawozdania finansowego jako etapu pozwalającego optymalizować dalszy przebieg procesu badania poprzez odpowiednie ukierunkowanie na ryzyka.

Słowa kluczowe: standardy badania sprawozdania finansowego, planowanie badania.

JEL Classification: L29, M41.

Wprowadzenie

Podstawową funkcją badania sprawozdań finansowych jest zwiększenie zaufania uczestników obrotu gospodarczego do informacji w nich prezentowanych. Potwierdzeniu wiarygodności sprawozdań finansowych służy rewizja finansowa [Banaszkiewicz i Makowska, 2016, s. 40], która obok funkcji uwierzytelniającej, kontrolnej i informacyjnej spełnia też funkcję korygującą [Andrzejewski, 2011], przyczyniając się do lepszego odzwierciedlenia rzeczywistej sytuacji ekonomicznej jednostki. Rewizja finansowa (w tym badania sprawozdań finansowych) wykonywana jest przez biegłych rewidentów, przez co od-

grywają oni szczególnie istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa obrotu gospodarczego [Pfaff, 2016, s. 509], co powoduje, że jakość rewizji finansowej ma pierwszorzędne znaczenie.

Celem artykułu jest analiza Międzynarodowych Standardów Badania regulujących zagadnienia planowania badania sprawozdania finansowego z perspektywy celu, istoty i zakresu obowiązujących w tym obszarze regulacji. Zaplanowanie i przeprowadzenie badania sprawozdania finansowego zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania, a więc w oparciu o model ryzyka, pozwala z jednej strony skutecznie osiągnąć cel rewizji finansowej, a z drugiej optymalizuje przebieg czynności rewizyjnych. Celem weryfikacji powyższej hipotezy w artykule przedstawiono koncepcję modelu badania zorientowanego na ryzyko i wynikające z tego konsekwencje. Skutki ukierunkowania badania na ryzyko kształtują z jednej strony określone obowiązki biegłego rewidenta (oszacowanie ryzyka, reakcja na ryzyko, sprawozdawczość), zapewniając jednocześnie osiągnięcie celu badania i przyczyniając się do podniesienia jego jakości poprzez skoncentrowanie wysiłku biegłego na obszarach objętych istotnym ryzykiem. Z tej perspektywy odpowiednie planowanie odgrywa zasadniczą rolę i staje się narzędziem optymalizacji procesu badania.

Zastosowane metody badawcze obejmują analizę odnośnych standardów, literatury przedmiotu oraz wnioskowanie.

1. Cel wprowadzenia do polskiego porządku prawnego Międzynarodowych Standardów Badania

Od 31 marca 2010 r. biegli rewidenci stosowali w procesie rewizji finansowej trzy Krajowe Standardy Rewizji Finansowej¹. Standardy te miały formę tylko zasad przejściowych przed wprowadzeniem jako obowiązujących Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej². Sytuacja uległa diametralnej

¹ Stanowią je: Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1 „Ogólne zasady badania sprawozdań finansowych”, Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 2 „Badanie skonsolidowanych sprawozdań finansowych grup kapitałowych”, Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 3 „Ogólne zasady przeprowadzania przeglądu sprawozdań finansowych/skróconych sprawozdań finansowych oraz wykonywania innych usług poświadczających”. Standardy te zostały przyjęte Uchwałą Krajowej Rady Biegłych Rewidentów nr 1608/38/2010 z dnia 16.02.2010 r., zatwierdzonej przez Komisję Nadzoru Audytowego w dniu 31.03.2010 r.

² Zgodnie z art.120 Ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym (t.j. Dz.U. 2016, poz. 1000), do czasu wejścia w życie Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej, ogłoszonych w formie rozporządzeń Komisji Europejskiej, przez standardy rewizji

zmianie po przyjęciu przez Krajową Radę Biegłych Rewidentów w lutym 2015 r. uchwały³, zgodnie z którą wprowadzono do polskiego porządku prawnego jako Krajowe Standardy Rewizji Finansowej: 36 Międzynarodowych Standardów Badania, 2 Międzynarodowe Standardy Usług Przeglądu i 5 Międzynarodowych Standardów Usług Atestacyjnych Innych niż Badania i Przeglądy Historycznych Informacji Finansowych. Niewątpliwie zastosowanie Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej poprawi jakość audytu [Kwasiborski, 2015], co w konsekwencji wpłynie na wzrost zaufania i reputacji profesji biegłego rewidenta. Przyjęcie Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej jako standardów rewizji w Polsce jest znaczącym krokiem dla wzmocnienia jakości i jednolitości wykonywania zawodu biegłego rewidenta, ale również budowania zaufania do sprawozdawczości i rewizji finansowej [Komunikat KNA, 2015]. Audyt nastawiony na ryzyka wpływa również na proces zarządzania ryzykiem w jednostce gospodarczej. Złożony proces zarządzania ryzykiem przez jednostkę gospodarczą poza rozpoznaniem ryzyka obejmuje również jego ocenę, ustanowienie reakcji na ryzyko, monitorowanie i kontrolowanie. W odpowiedzi na zidentyfikowane ryzyka jednostka tworzy mechanizmy kontrolne, które, jeżeli są adekwatne i skuteczne, wspierają organizację w osiągnięciu celów w takich obszarach jak: efektywność operacji, wiarygodność sprawozdawczości finansowej, zgodność z obowiązującymi przepisami i regulacjami. Konieczność poznania przez audytora systemu kontroli wewnętrznej w jednostce związana jest z dużą liczbą celów, którym system ten ma służyć [Andrzejewski, Mróz i Popek, 2015, s. 24]. Z kolei wnioski płynące z rozpoznania i testowania systemu kontroli są istotne zarówno dla biegłego (dobór odpowiednich metod i technik badania), jak i jednostki, która – mówiąc w uproszczeniu – ustanawia kontrolę wewnętrzną w celu zwiększenia prawdopodobieństwa osiągnięcia własnych celów. W tym aspekcie badanie sprawozdania w modelu zorientowanym na ryzyka wpływa korzystnie na proces zarządzania ryzykiem w jednostce audytowanej, może bowiem ujawnić istotne jego słabości (np. nieefektywna, słaba kontrola wewnętrzna) lub potwierdzić prawidłowość zaprojektowania i skuteczność działania.

finansowej rozumie się krajowe standardy ustanowione przez Krajową Radę Biegłych Rewidentów, zatwierdzone przez Komisję Nadzoru Audytowego.

³ Uchwała Krajowej Rady Biegłych Rewidentów nr 2783/52/2015 z dnia 10 lutego 2015 r. w sprawie krajowych standardów rewizji finansowej, zatwierdzona przez Komisję Nadzoru Audytowego w dniu 1.04.2015 r.

2. Koncepcja procesu badania według Międzynarodowych Standardów Badania

Wprowadzenie Międzynarodowych Standardów Badania jako obowiązujących standardów audytu w Polsce powinno doprowadzić do poprawy jakości rewizji sprawozdań finansowych. Powstaje jednak pytanie, czym zasadniczo różni się proces badania przeprowadzanego według dotychczasowych krajowych standardów od badania według standardów międzynarodowych. Czy Międzynarodowe Standardy Badania w odmienny sposób identyfikują cel rewizji sprawozdania finansowego? Przede wszystkim należy zaznaczyć, że dotychczasowe standardy krajowe jako rozwiązanie przejściowe nie były sprzeczne ze standardami międzynarodowymi, dawały jednak mniej wskazówek, rekomendacji, zawierały mniej opisów, słowem istniało większe ryzyko pominięcia istotnych – z punktu widzenia osiągnięcia celu badania – procedur. Dotychczasowy model badania oparty był na jednym ogólnym standardzie⁴, a wprowadzenie Międzynarodowych Standardów Badania spowoduje konieczność stosowania wielu standardów, z których każdy jest poświęcony innemu zagadnieniu. Co do celu badania, należy nadmienić, że jest on po pierwsze zdefiniowany w ustawie o rachunkowości⁵, natomiast zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania cele biegłego rewidenta definiuje się na poziomie ogólnym⁶, a także rozróżnia się cele cząstkowe zawarte w treści różnych standardów⁷, przy czym osiągnięcie celów ogólnych⁸ jest uwarunkowane osiągnięciem celów zdefiniowanych w poszczególnych standardach [Lachowski, 2016, s. 33]. Z kolei zgodnie z dotychc

⁴ Chodzi o Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1 normujący ogólne zasady badania sprawozdań finansowych. Uzupełnieniem tego standardu jest Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 2 dotyczący badania skonsolidowanych sprawozdań finansowych.

⁵ Art. 65 ust.1 ustawy o rachunkowości stanowi, że celem badania jest wyrażenie opinii, czy sprawozdanie finansowe rzetelnie i jasno przedstawia sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy jednostki zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami ustawy i przyjętymi zasadami rachunkowości.

⁶ Cele biegłego rewidenta na poziomie ogólnym zdefiniowane zostały w Międzynarodowym Standardzie Badania 200 „Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania”.

⁷ Cele cząstkowe zawarte są przykładowo w: Międzynarodowym Standardzie Badania 210 „Uzgadnianie warunków zlecenia badania”, Międzynarodowym Standardzie Badania 230 „Dokumentacja badania”, Międzynarodowym Standardzie Badania 500 „Dowody badania”.

⁸ Cele ogólne definiuje się po pierwsze jako uzyskanie wystarczającej pewności, że sprawozdanie finansowe jako całość nie zawiera istotnego zniekształcenia, niezależnie od tego, czy zostało ono spowodowane błędem, czy oszustwem, co ma umożliwić wyrażenie opinii, czy sprawozdanie to zostało sporządzone zgodnie z mającymi zastosowanie ramowymi założeniami sprawozdawczości finansowej. Drugi cel ogólny sprowadza się do sporządzenia sprawozdania biegłego rewidenta o zbadanym sprawozdaniu finansowym.

wymi krajowymi standardami rewizji cel badania definiowany był tak jak w ustawie o rachunkowości. Różnice pomiędzy trzema krajowymi standardami rewizji z 2010 r. i 36 Międzynarodowymi Standardami Badania wprowadzonymi w 2015 r. sprowadzają się zasadniczo do koncepcji procesu badania, której wybrane aspekty syntetycznie przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wybrane aspekty podejścia do badania sprawozdania finansowego zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania

Zasady i wymogi modelu badania według Międzynarodowych Standardów Badania	Opis
Badanie oparte na ryzyku z uwzględnieniem zasady istotności	Proces oceny ryzyka rozpoczyna się od poznania i zrozumienia działalności jednostki i jej otoczenia (ocena ryzyk gospodarczych). Szczególną wagę przywiązuje się do oceny wpływu ryzyka oszustwa na sprawozdanie finansowe. Ocenie podlega również ryzyko zagrożenia kontynuacji działalności. Uwzględnienie zasady istotności polega na ocenie, czy sprawozdanie finansowe jako całość jest wolne od istotnych zniekształceń.
Planowanie badania w oparciu o analizę ryzyk i ocenę ich wpływu na wystąpienie istotnej nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym	Planowanie badania obejmujące strategię i plan badania jest związane z rozpoznaniem ryzyk, na które narażona jest jednostka. W odpowiedzi na zidentyfikowane ryzyka projektuje się odpowiednie procedury rewizyjne.
Ukierunkowanie badania na ryzyka znaczące	Ocena, czy dane ryzyko jest znaczące, jest skutkiem pozyskanej wiedzy o jednostce i jej otoczeniu i wynika z zawodowego osądu biegłego rewidenta. Niemniej w każdym badaniu za ryzyka znaczące należy uznać ryzyko rozpoznania przychodów oraz ryzyko obejścia kontroli wewnętrznej przez kierownictwo jednostki.
Zindywidualizowane podejście do badania	Dostosowanie procedur badania do sytuacji konkretnej jednostki.
Istotna rola profesjonalnego osądu i zawodowego sceptycyzmu	Profesjonalny osąd jest stosowany zarówno przy planowaniu badania, jak i w trakcie wykonywania poszczególnych procedur i oceny dowodów badania. Zachowanie zawodowego sceptycyzmu jest wymogiem etycznym przeprowadzenia badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania.
Skalowalność stosowania standardów	Zasadniczo w każdym badaniu sprawozdania finansowego należy przestrzegać wymogów wszystkich Międzynarodowych Standardów Badania. Nie oznacza to jednak, że każde badanie będzie przeprowadzone w taki sam sposób.
Komunikacja biegłego rewidenta z organem nadzoru w jednostce	Międzynarodowe Standardy Badania w sposób szczegółowy regulują cel, zakres i sposoby komunikowania się biegłego rewidenta z osobami sprawującymi nadzór w jednostce.

Źródło: Opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli 1, badanie sprawozdania finansowego zorientowane jest na ryzyko z uwzględnieniem istotności, co stanowi nadrzędną cechę podejścia do badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania [www 1]. Model badania oparty na ryzyku oznacza ewolucję w kierunku unowocześnienia planowania badania, dla którego punktem wyjścia jest oszacowanie ryzyka istotnej nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym, wymagające lepszego zrozumienia jednostki i jej otoczenia. Według dotychczasowych krajowych standardów rewizji wysiłek biegłego rewidenta kierowany był na uzyskanie dowodów potwierdzających informacje zaprezentowane w sprawozdaniu, wobec czego znajomość jednostki i jej otoczenia pozostawała na podstawowym poziomie. Zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania szczególne znaczenie w procesie badania przypisuje się uwzględnieniu wpływu ryzyka oszustwa⁹ na zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym, podczas gdy w dotychczasowych krajowych standardach zagadnienia te nie były uregulowane w wystarczającym stopniu. Bardzo istotne zagadnienie w badaniu zgodnie z międzynarodowymi standardami stanowi identyfikacja i reakcja rewizyjna na ryzyka znaczące, które w każdej jednostce mogą mieć inną istotę i zasięg¹⁰. Analiza całościowej koncepcji (filozofii) Międzynarodowych Standardów Badania prowadzi również do wniosku, że standardy te zorientowane są na indywidualne podejście do każdego badania. Oznacza to w praktyce proporcjonalność stosowania standardów, czyli dostosowanie procedur badania do sytuacji konkretnej jednostki. Międzynarodowe Standardy Badania kładą duży nacisk na kierowanie się w procesie badania zawodowym osądem i sceptycyzmem, które wykorzystuje się w trakcie całego badania, szczególnie w szacowaniu ryzyka i planowaniu procedur rewizyjnych, a także do oceny zebranych dowodów badania¹¹. Istotnym elementem koncepcji międzynarodowych standardów jest ich skalowalność, polegająca na stosowaniu standardów proporcjonalnie do wielkości i złożoności jednostki, co ma szczególne znaczenie w badaniu sprawozdań finansowych małych i średnich jednostek¹². Międzynarodowe Standardy Badania w sposób bardziej szczegółowy niż dotychczasowe polskie standardy rewizji regulują zagadnienia ko-

⁹ Zagadnieniom tym poświęcony jest Międzynarodowy Standard Badania 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw”.

¹⁰ Przykładowo, ryzyko znaczące może być związane z nierutynowymi transakcjami, oszacowaniami księgowymi itd. Rozpoznanie znaczących ryzyk jest kwestią zawodowego osądu, z wyjątkiem ryzyka niewłaściwego rozpoznania przychodów i obejścia kontroli wewnętrznej przez kierownictwo jednostki, które to ryzyka, co do zasady, w każdym badaniu uznaje się za znaczące.

¹¹ Dowody badania powinny być odpowiednie (stosowne i wiarygodne) oraz wystarczające.

¹² W wielu Międzynarodowych Standardach Badania zawarte są uwagi szczególne dotyczące mniejszych jednostek. Stanowią one wytyczne stosowania danego standardu w badaniu takich jednostek.

munikacji biegłego rewidenta z osobami sprawującymi nadzór w jednostce, określając cel, zakres i sposoby tej komunikacji¹³. Przedstawione powyżej aspekty koncepcji badania sprawozdania finansowego nie wyczerpują wszystkich kwestii, a jedynie uwypuklają wybrane przez autorów istotne zasady i wymogi modelu badania prowadzonego zgodnie z międzynarodowymi standardami.

3. Oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia jako podstawa efektywnego badania sprawozdania finansowego

Zasadniczym założeniem koncepcji rewizji sprawozdania finansowego według Międzynarodowych Standardów Badania jest orientacja na ryzyka, na które narażona jest jednostka, mogące mieć wpływ na istotne zniekształcenia w jej sprawozdaniu. Zatem pierwszoplanowym zadaniem biegłego rewidenta jest identyfikacja tych ryzyk i ocena ich wpływu na istotne nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym, po czym następuje odpowiednia reakcja rewizyjna¹⁴. Powstaje pytanie, dlaczego rozpoznanie i oszacowanie ryzyk jest tak istotne z punktu widzenia osiągnięcia celów biegłego rewidenta i w jakim stopniu ustalenia dotyczące ryzyk powinny korelować z planowaniem badania.

Realizacji celu badania sprawozdania finansowego służą różne procedury i metody badania [Folcik, 2014]. Można niemal z całą pewnością założyć, że każde sprawozdanie finansowe zawiera pewne nieprawidłowości [Górka, 2005, s. 37], nie oznacza to jednak, że badanie sprawozdania powinno być przeprowadzone metodą pełną, ponieważ nie jest to ani możliwe, ani zasadne¹⁵. Od biegłego rewidenta oczekuje się, że w wyniku poprowadzenia procedur i zgromadzenia odpowiednich dowodów badania uzyska on wystarczającą pewność¹⁶,

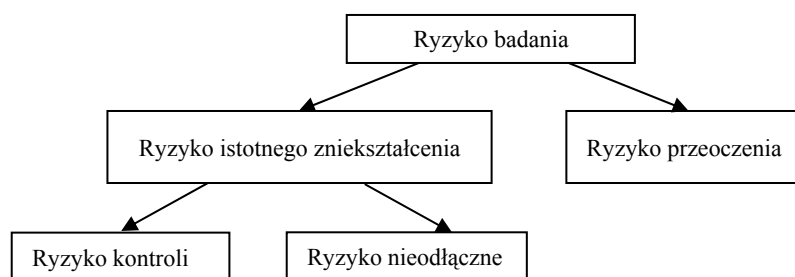
¹³ W Krajowym Standardzie Rewizji Finansowej nr 1 z 2010 r. zagadnieniom komunikowania się z nadzorem w jednostce poświęcone są tylko dwa punkty (88 i 89), ale dotyczą one wyłącznie obowiązków biegłego rewidenta w zakresie współpracy z komitetami audytu w jednostkach zainteresowania publicznego. Natomiast regulacje międzynarodowe poświęcone zagadnieniom komunikacji z nadzorem w jednostce obejmują Międzynarodowy Standard Badania 260 „Komunikowanie się z osobami sprawującymi nadzór” i Międzynarodowy Standard Badania 265 „Komunikowanie się z osobami sprawującymi nadzór i kierownictwem w sprawie słabości kontroli wewnętrznej”.

¹⁴ Reakcja rewizyjna na ryzyko polega na zaprojektowaniu i przeprowadzeniu odpowiednich (co do rodzaju, zakresu i terminów wykonania) procedur rewizyjnych.

¹⁵ Badanie metodą pełną znacząco zwiększyłoby koszty i czas audytu, co nie zyskałoby akceptacji audytowanej jednostki. Badanie pełne nie dawałoby również gwarancji, że sprawozdanie nie zawiera istotnych nieprawidłowości wprowadzających w błąd jego odbiorców, ponieważ praca biegłego rewidenta byłaby ukierunkowana na szczegółową weryfikację wszystkich obszarów zamiast na ocenę ryzyk potencjalnie implikujących istotne nieprawidłowości.

¹⁶ Zgodnie z Międzynarodowym Standardem Badania 200 wystarczająca pewność oznacza wysoki poziom pewności, ale nie poziom absolutnej pewności.

będącą podstawą opinii, że zbadane sprawozdanie jako całość nie zawiera istotnego zniekształcenia¹⁷, niezależnie od tego, czy zostało ono spowodowane błędem, czy oszustwem. Dążenie do uzyskania wystarczającej, a nie absolutnej pewności¹⁸ w praktyce oznacza, że poszczególne obszary mogą być zbadane bardziej lub mniej wrywkowo. Następstwem takiego podejścia jest ryzyko badania, czyli ryzyko wyrażenia niewłaściwej opinii o sprawozdaniu, które jest istotnie zniekształcone [www 2]. Ryzyko badania kształtują zasadniczo dwa elementy (rys. 1), natomiast celem biegłego rewidenta jest jego obniżenie do możliwego do zaakceptowania niskiego poziomu.

Rys. 1. Elementy ryzyka badania

Źródło: Opracowanie własne.

Ryzyko istotnego zniekształcenia (niezależne od biegłego rewidenta) może być spowodowane niewłaściwym działaniem kontroli wewnętrznej w jednostce (ryzyko kontroli) oraz wynikać z czynników zewnętrznych i wewnętrznych (ryzyko nieodłączne), których źródło mogą stanowić przykładowo rozmiar jednostki i jej złożoność, specyfika działalności, otoczenie regulacyjne, występowanie znaczących nierutynowych transakcji, kwestii wymagających istotnych osądów itp. Z kolei ryzyko przeoczenia w pełni zależy od biegłego rewidenta i oznacza możliwość niewykrycia istotnych zniekształceń. Ryzyko to jest tym niższe, im bardziej efektywne są procedury badania¹⁹. Aby obniżyć ryzyko badania do akceptowalnego, niskiego poziomu, należy po pierwsze oszacować ryzyko istotne-

¹⁷ Międzynarodowy Standard Badania 200 nie definiuje wprost pojęcia istotnego zniekształcenia. Jednak w pkt. 6 stanowi, że zniekształcenia, w tym pominięcia, są uznawane za istotne, jeżeli pojedynczo lub łącznie mogą wpływać na decyzje gospodarcze użytkowników podejmowane na podstawie sprawozdań finansowych.

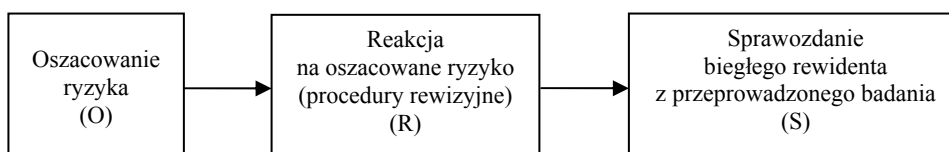
¹⁸ Biegły rewident nie może zapewnić absolutnej pewności, ponieważ większość dowodów badania, na podstawie których wyciąga on wnioski i formułuje opinię, ma charakter uprawdopodobniającego, a nie rozstrzygającego.

¹⁹ Efektywność procedur badania oznacza nie tylko właściwy ich dobór, ale także prawidłowe ich przeprowadzenie i ocenę uzyskanych wyników.

go zniekształcenia i po drugie ograniczyć ryzyko przeoczenia, stosując procedury będące reakcją na zidentyfikowane ryzyka istotnych zniekształceń, zarówno na poziomie całego sprawozdania finansowego, jak i na poziomie stwierdzeń dla grup transakcji, sald kont i ujawnień.

Z powyższych rozważań wynika, że osiągnięcie celów biegłego rewidenta (uzyskanie uzasadnionej pewności, że sprawozdanie jest wolne od istotnych zniekształceń i w konsekwencji wydanie o nim prawidłowej opinii) jest zdeterminowane procesem identyfikacji i szacowania ryzyk istotnego zniekształcenia. Ustalenie źródeł i ocena ryzyk mogących generować zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym stanowi punkt wyjścia do dalszych etapów badania i pozwala znacząco ograniczyć nakład pracy, ukierunkowując ją na obszary wysokiego ryzyka. Dzięki temu możliwa jest oszczędność sił i środków zaangażowanych w realizację badania, ponieważ nie są one wykorzystywane do badania zagadnień, gdzie ryzyko istotnych zniekształceń w ogóle nie występuje lub jest minimalne.

Oszacowanie ryzyka jest zatem fundamentem modelu badania przeprowadzanego zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania. Model ten zakłada trzy zasadnicze etapy badania, co prezentuje rys. 2.

Rys. 2. Model badania ORS

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawiony model badania ORS jest sekwencją trzech zasadniczych jego etapów, przy czym najważniejszy jest etap szacowania ryzyka, ponieważ ustalenia w nim poczynione wpływają na projektowanie procedur stanowiących reakcję rewizyjną na ustalone czynniki ryzyka. Potem następuje etap ostatni, w którym formułowane są wnioski z badania. Model ORS wyraźnie wskazuje, że z punktu widzenia osiągnięcia celów biegłego rewidenta najważniejsze jest rozpoznanie i ocena ryzyk, na które narażona jest jednostka, ponieważ wpływają one na ryzyko badania.

Oszacowanie ryzyka następuje dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia, w tym kontroli wewnętrznej. Procedury ustalenia i oceny ryzyk wykonywane są po przyjęciu zlecenia badania, jednak wiele źródeł ryzyka może być ustalonych jeszcze przez podpisanie umowy o badanie, gdyż zgodnie z Międzynarodo-

wym Standardem Badania 210²⁰ obowiązkowo należy wykonać procedury akceptacji/kontynuacji współpracy z klientem²¹. Prowadzone przed przyjęciem/kontynuacją zlecenia procedury w istocie można potraktować jako wstępne procedury szacowania ryzyka, a ich wynik wykorzystać we właściwym procesie szacowania ryzyka, mającym na celu ustalenie wstępnej strategii i planu badania [Lachowski, 2016, s. 95]. Proces poznania/zrozumienia jednostki i jej środowiska jest – co ważne – ściśle powiązany z identyfikacją ryzyka, ponieważ gromadzona wiedza o jednostce ujawnia automatycznie potencjalne ich obszary. Korelację pomiędzy obszarami wiedzy o jednostce i procedurami szacowania ryzyka przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Obszary poznania jednostki i jej otoczenia w powiązaniu z procedurami szacowania ryzyka

Obszary wiedzy o jednostce	Przykładowe procedury zrozumienia jednostki/szacowania ryzyka
1	2
Branża, regulacje i inne czynniki zewnętrzne (np. popyt, konkurencja cenowa, sezonowość działalności, technologia wytwarzania, regulacje prawne dotyczące branży, typowe dla branży zasady rachunkowości, opodatkowanie, wymogi ochrony środowiska wpływające na jednostkę, inflacja, stopy procentowe, dostępność finansowania).	<ol style="list-style-type: none"> 1) Analiza informacji pochodzących spoza jednostki na temat ogólnej sytuacji gospodarczej, zmian sytuacji w danej branży, poziomu inflacji, tóp procentowych itp. 2) Zapytania do kierownictwa jednostki. 3) Zapytania do prawników jednostki na temat przestrzegania przez jednostkę przepisów prawa i regulacji. 4) Dyskusje w ramach zespołu przeprowadzającego badanie.
Charakterystyka jednostki (np. struktura właścicielska, rodzaje źródeł przychodów, położenie zakładów produkcyjnych, magazynów, rozmieszczenie i wielkość zapasów, kluczowi odbiorcy i dostawcy, transakcje z podmiotami powiązanymi, inwestycje bieżące i planowane (np. przejęcia, pożyczki), struktura i warunki zadłużenia).	<ol style="list-style-type: none"> 1) Inspekcja podstawowych dokumentów jednostki typu umowa spółki, regulaminy, schemat organizacyjny itp. 2) Obserwacja istotnych procesów. 3) Zapytania do kierownictwa jednostki. 4) Zapytania do prawników jednostki na temat sporów prawnych. 5) Wizytacja (inspekcja) siedziby i zakładów jednostki. 6) Procedury analityczne mające na celu np. wykrycie nietypowych transakcji lub zdarzeń.

²⁰ Międzynarodowy Standard Badania 210 „Uzgadnianie warunków zlecenia badania”.

²¹ Na etapie akceptacji/kontynuacji współpracy z klientem badania biegły rewident upewnia się, czy występują wstępne warunki badania. Polega to na ustaleniu, czy ramowe założenia sprawozdawczości finansowej stosowane przy sporządzaniu sprawozdań finansowych są możliwe do zaakceptowania oraz uzyskaniu od kierownictwa jednostki zapewnienia, że potwierdza ono i rozumnie swoją odpowiedzialność za sprawozdawczość, kontrolę wewnętrzną oraz zapewnienie biegłemu rewidentowi dostępu do informacji niezbędnych do wykonania badania i nieograniczonego kontaktu z osobami wewnątrz jednostki.

cd. tabeli 2

1	2
Wybór i zastosowanie zasad (polityki) rachunkowości (np. metody rozliczania nietypowych lub znaczących transakcji, zmiany polityki rachunkowości, sposoby i terminy wdrożenia nowych dla jednostki standardów sprawozdawczości, przepisów prawa i regulacji).	1) Zapytania do kierownictwa jednostki, do osób sprawujących nadzór, do pracowników inicjujących, przetwarzających, księgujących nietypowe lub złożone transakcje. 2) Inspekcja polityki rachunkowości i jej zmian, operatów szacunkowych i innych wycen.
Cele i strategię jednostki oraz związane z nimi ryzyka, które mogą skutkować ryzykami istotnego zniekształcenia (np. rozszerzenie działalności gospodarczej, nowe produkty lub usługi, nowe wymogi regulacyjne, aktualne i przyszłe wymogi finansowe).	1) Zapytania do kierownictwa jednostki. 2) Zapytania do pracowników marketingu na temat trendów sprzedaży, warunków umownych z odbiorcami itp. 3) Procedury analityczne mające na celu np. ustalenie trendów sprzedaży. 4) Inspekcja dokumentów strategii, budżetów itp.
Sposób pomiaru i przeglądu finansowych wyników działalności jednostki (np. kluczowe finansowe i niefinansowe wskaźniki działalności, analizy, budżety, prognozy, raporty wewnętrzne, raporty agencji ratingowych).	1) Inspekcja dokumentów typu: okresowe raporty kierownictwa, protokoły posiedzeń zarządu i rady nadzorczej itp.
Kontrole wewnętrzne znaczące dla badania. Zrozumienie kontroli odnosi się do jej pięciu elementów, tj.: środowiska kontroli, procesu oceny ryzyk przez jednostkę, systemu informacyjnego i komunikacji, czynności kontrolnych i monitorowania kontroli.	1) Zapytania do kierownictwa dotyczące np. procesu identyfikacji ryzyk działalności gospodarczej i ustanawiania adekwatnych kontroli, monitorowania kontroli i podejmowania działań naprawczych. 2) Obserwacje wykonywania poszczególnych kontroli. 3) Inspekcja instrukcji kontroli, wyników (raportów) z przeprowadzonych kontroli.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Międzynarodowego Standardu Badania 315 „Identyfikacja i ocena ryzyk istotnego zniekształcenia dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia”.

Z tabeli 2 wynika, że w procesie zdobywania wiedzy o jednostce stosuje się zapytania, obserwacje, inspekcje, procedury analityczne i inne procedury, przy czym pierwsze cztery są obowiązkowe w każdym badaniu [Kwasiborski i Lachowski, 2011, s. 57]. Procedury wykonywane w celu zdobycia wiedzy o jednostce są zatem w istocie procedurami szacowania ryzyka i wskazują obszary, w których mogą wystąpić istotne zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym. Przy czym oszacowane ryzyko może wpływać na sprawozdanie jako całość, jak również tylko na poszczególne stwierdzenia dla grup transakcji, sald kont lub ujawnień.

4. Planowanie jako narzędzie optymalizacji procesu badania sprawozdania finansowego

Poznanie jednostki i jej środowiska prowadzące do oszacowania ryzyk istotnego zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym jest podstawą planowania badania. Zgodnie z Międzynarodowym Standardem Badania 300²² planowanie zakłada opracowanie strategii i planu badania w ten sposób, by obniżyć ryzyko badania do akceptowalnego poziomu. Jednak ważne jest, że strategia, jak i plan powinny być aktualizowane stosownie do okoliczności ujawnionych w toku badania, których wynikiem jest np. identyfikacja nowego ryzyka. Planowanie jest zatem procesem stałym, powtarzalnym i trwa przez całe badanie. Strategia ma charakter ogólny, ukierunkowuje badanie pod kątem zakresu i harmonogramu, zawiera najistotniejsze kwestie i jednocześnie wytyczne dla szczegółowego planu. Z kolei plan badania uszczegóławia reakcję rewizyjną poprzez określenie rodzaju, zakresu i terminu przeprowadzenia procedur rewizyjnych. Obowiązkowe elementy strategii i planu badania przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Strategia i plan badania

Elementy strategii badania	Elementy planu badania
1	2
1) Rozpoznanie charakterystyki zlecenia badania określającej jego zakres (np. rozpatrzenie charakterystyki branży, w której działa jednostka, ustalenie podstawowego przedmiotu działalności, regulacji prawnych i wymogów sprawozdawczych obowiązujących jednostkę itp.).	1) Opis rodzaju, zakresu i rozłożenia w czasie planowanych procedur oceny ryzyka zgodnie z Międzynarodowym Standardem Badania 315. Ta część planu zawiera ogólną reakcję na ryzyka wpływające na całe sprawozdanie finansowe. Ogólna reakcja może polegać np. na uwypukleniu w ramach dyskusji zespołu badającego zwiększonej potrzeby kierowania się zawodowym sceptycyzmem, włączeniu do zespołu większej liczby doświadczonych pracowników, skorzystaniu z usług rzeczoznawcy majątkowego itp.
2) Ustalenie celów sprawozdawczych zlecenia w celu zaplanowania harmonogramu badania i rodzaju informacji, które należy zakomunikować w wyniku badania (np. ustalenie, czy badanie dotyczy sprawozdania jednostkowego, czy skonsolidowanego, określenie kluczowych terminów raportowań i komunikacji z kierownictwem jednostki i organami odpowiedzialnymi za jej nadzór).	2) Opis rodzaju, zakresu i czasu przeprowadzenia dalszych procedur badania na poziomie stwierdzeń zgodnie z Międzynarodowym Standardem Badania 330. Dalsze procedury obejmujące testy zgodności i badania wiarygodności powinny być dostosowane do reakcji biegłego rewidenta na oszacowane ryzyka na poziomie stwierdzeń.

²² Międzynarodowy Standard Badania 300 „Planowanie badania sprawozdań finansowych”.

cd. tabeli 3

1	2
3) Rozpatrzenie (kierując się zawodowym osądem) czynników znaczących dla kierowania wysiłkami zespołu badającego (np. ustalenie, czy konieczne będzie skorzystanie z wiedzy eksperta, operatorów szacunkowych itp.).	3) Opis innych planowanych procedur badania, których przeprowadzenie jest niezbędne, aby zlecenie było wykonane zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Badania.
4a) Wstępne określenie znaczących pozycji sprawozdania finansowego oraz znaczących ujawnień, identyfikacja ryzyk na poziomie stwierdzeń, ustalenie istotności.	
4b) Uwzględnienie wyników wstępnych działań związanych ze zleceniem oraz sprawdzenie, czy wiedza pozyskana w toku innych zleceń wykonywanych na rzecz jednostki ma wpływ na realizowane zlecenie.	
5) Ustalenie rodzaju, wielkości i czasu wykorzystania zasobów niezbędnych do realizacji badania (np. ustalenie składu zespołu rewizyjnego).	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Międzynarodowych Standardów Badania nr 300, 315, 330.

Analiza elementów planu badania prowadzi do wniosku, że biegły rewident jest zobowiązany przeprowadzić kategoryzację ryzyk, tzn. określić, które z nich mają wpływ na całe sprawozdanie finansowe (wpływają na wiele stwierdzeń), a które dotyczą tylko niektórych stwierdzeń²³. Wiąże się to z potrzebą ustalenia czynności będących reakcją ogólną na istotne ryzyka zniekształceń wpływające na całość sprawozdania finansowego oraz czynności (procedur) stanowiących reakcję szczegółową na ryzyka zniekształceń na poziomie poszczególnych stwierdzeń. O ile reakcje ogólne uwypuklają źródła ryzyk skutkujących na całe sprawozdanie²⁴, o tyle reakcje szczegółowe mają na celu upewnienie się w wystarczającym stopniu, że dane stwierdzenia sprawozdania są prawidłowe. Przykłady czynników ryzyka na poziomie stwierdzeń i reakcji rewizyjnej na te ryzyka (zastosowanych procedur) przedstawia tabela 4.

²³ Obowiązek ten wynika z Międzynarodowego Standardu Badania 330 „Postępowanie biegłego rewidenta w odpowiedzi na ocenę ryzyka”.

²⁴ Do ryzyk ogólnych można zaliczyć przykładowo: zagrożenia dla kontynuacji działalności, nieefektywne kontrole wewnętrzne w istotnych obszarach, znaczne transakcje z podmiotami powiązanymi.

Tabela 4. Przykładowe ryzyka na poziomie stwierdzeń i zastosowana reakcja rewizyjna

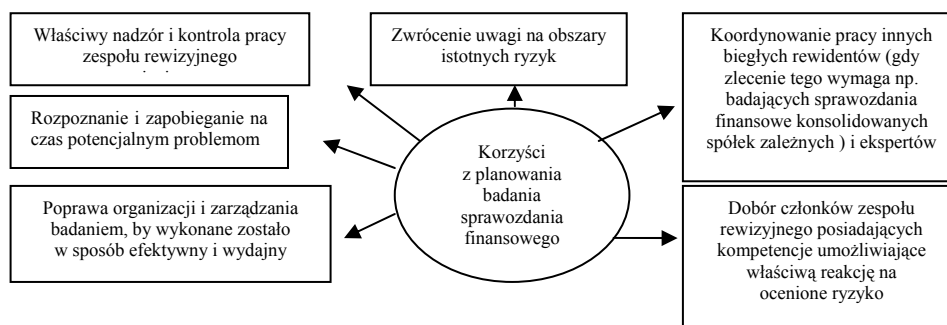
Obszar sprawozdania finansowego	Opis ryzyka	Opis wpływu ryzyka	Przykładowe reakcje rewizyjne na ryzyka na poziomie stwierdzeń
Rzeczowe aktywa trwałe	Ryzyko istnienia środków trwałych, gdyż teren jest słabo chroniony.	Zawyżenie wartości środków trwałych w bilansie – środki trwałe nie istnieją.	Obserwacja inwentaryzacji środków trwałych.
Zapasy	Ryzyko związane z wyceną przestarzałych i trudno zbywalnych zapasów, gdyż jednostka stosuje przestarzałe technologie.	Zawyżenie wartości zapasów w bilansie – brak odpisów aktualizujących lub ich zaniżenie.	Weryfikacja przyjętej przez jednostkę metodologii ustalania możliwej do uzyskania ceny sprzedaży netto, w tym porównanie cen sprzedaży zapasów po dniu bilansowym z cenami ewidencyjnymi, analiza rotacji i wiekowania zapasów, analiza przyjętych przez jednostkę procedur likwidowania zapasów.
Rezerwy	Ryzyko związane z kompletnością rezerw ze względu na uzależnienie wynagrodzeń kierownictwa od osiągnięcia odpowiednich wyników finansowych jednostki.	Zaniżenie rezerw w bilansie – brak zasadnych rezerw lub zaniżenie ich wartości.	Retrospektywna analiza rezerw, weryfikacja założeń przyjętych przez kierownictwo w procesie tworzenia rezerw, analiza spraw prowadzonych przez doradców prawnych jednostki.
Przychody	Ryzyko niekompletnego ujęcia przychodów na przełomie okresów obrotowych ze względu na stosowane warunki handlowe.	Zawyżenie/zaniżenie przychodów oraz kosztu własnego sprzedaży.	Przegląd analityczny przychodów, analiza odchyleń od trendu, badanie szczegółowe faktur sprzedaży i dokumentów potwierdzających sprzedaż za okres bezpośrednio przed i po końcu okresu objętego badaniem pod kątem prawidłowości ujęcia we właściwym okresie. Przegląd faktur korygujących wystawionych w roku kolejnym po badanym okresie.

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonych procedur (reakcji szczegółowej), których przykłady ujęto w tabeli 4, mogą rzecz jasna ujawnić nowe ryzyka, dotychczas niezidentyfikowane przez biegłego rewidenta. Konieczna jest wówczas właściwa odpowiedź, czyli pogłębienie badania. To, co odróżnia Międzynarodowe Standardy Badania od dotychczasowych krajowych standardów w zakresie planowa-

nia, to podejście do ryzyka i reakcji na nie. Standardy międzynarodowe zakładają, że oszacowanie ryzyka następuje dzięki całościowemu zrozumieniu jednostki, a nie poprzez sprawozdanie finansowe, a więc następuje dużo wcześniej. Poza tym krajowe standardy nie odnoszą się w sposób tak szczegółowy do sposobu realizacji ogólnej reakcji rewizyjnej.

Z powyższych rozważań wynika, że Międzynarodowe Standardy Badania kładą duży nacisk na planowanie badania, podkreślając zarazem płynące z niego korzyści (rys. 3). Z przedstawionego ogólnego zarysu koncepcji planowania badania wynika, że duża część pracy biegłego rewidenta musi być wykonana jeszcze przed przystąpieniem do konkretnych czynności rewizyjnych. Nie tylko ułatwia to badanie, podnosi jego jakość, ale również pozwala uniknąć błędnych decyzji o alokowaniu zasobów firmy audytorskiej do tych czynności rewizyjnych, które nie służą osiągnięciu celu badania [www 3]. W tym sensie prawidłowe zaplanowanie badania stanowi podstawę jego optymalizacji.

Rys. 3. Korzyści z planowania badania sprawozdania finansowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Lachowski [2009, s. 38].

Podsumowanie

Międzynarodowe Standardy Badania wymagają pogłębionego podejścia do planowania procesu rewizji finansowej. Jednak nakład pracy przeznaczony na rzetelne opracowanie strategii i planu badania zaprocentuje, ponieważ pozyskując wystarczającą wiedzę o jednostce i jej środowisku i szacując na tej podstawie ryzyka istotnych zniekształceń w sprawozdaniu finansowym, biegły rewident ukierunkowuje swoje działania na obszary ryzyk istotnych i nie marnuje czasu na wykonanie procedur, które nic do badania nie wnoszą, pozostawiając jednocześnie bez jakiegokolwiek reakcji zagadnienia obarczone ryzykiem, ponieważ ich

po prostu nie rozpoznaje. Tak postrzegane planowanie powoduje również, że każde badanie jest inne, tak jak inne są ryzyka, na które narażone są poszczególne jednostki i w konsekwencji ich sprawozdania finansowe.

Literatura

- Andrzejewski M. (2011), *System rewizji finansowej z uwzględnieniem funkcji korygującej sprawozdanie finansowe*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 62, nr 118.
- Andrzejewski M., Mróz K., Popek M. (2015), *Testy zgodności w teorii i praktyce audytu sprawozdań finansowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 390.
- Banaszkiewicz A., Makowska E. (2016), *Rewizja finansowa a wiarygodność sprawozdań finansowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 436.
- Folcik M. (2014), *Procedury i metody badania sprawozdań finansowych oraz ich skuteczność*, „Rachunkowość”, nr 11.
- Górka Ł. (2005), *Istotność w badaniu sprawozdania finansowego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 674.
- Komunikat KNA (2015), Komunikat Komisji Nadzoru Audytowego stanowiący Załącznik nr 1 do Uchwały nr 53/2015 Komisji Nadzoru Audytowego z dnia 1.04.2015 r.
- Kwasiborski A. (2015), *Nowe krajowe standardy rewizji finansowej*, „Rachunkowość”, nr 5.
- Kwasiborski A., Lachowski W. (2011), *Stosowanie krajowych standardów rewizji finansowej*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Lachowski W. (2016), *Badanie sprawozdań finansowych małych i średnich jednostek*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Pfaff J. (2016), *Nowa jakość badania sprawozdań finansowych jednostek zainteresowania publicznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 2(80), cz. 2.
- [www 1] <http://rachunkowosc.com.pl/rewizja-finansowa/standardy-krajowe-i-miedzy-narodowe/nadrzedne-zasady-badania-przeprowadzanego-zgodnie-z-msb.html> (dostęp: 21.12.2016).
- [www 2] www.kibr.webserwer.pl/_doc/pliki/IFAC-Przewodnik_stosowania_MSRLF_w_badaniu_MSP-tom_1-Podstawowe_pojecia.pdf (dostęp: 2.01.2017).
- [www 3] <http://www.institutrewizjifinansowej.pl/biuletyn/IRF/biuletyn-bdo-rewizja-finansowa/Krajowe-Standary-Rewizji-Finansowej/czym-jest-ogolna-strategia-badania1809.html> (dostęp: 8.01.2017).

**PLANNING AS A BASIS FOR OPTIMIZING FINANCIAL STATEMENTS
AUDITING PROCESS IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL
AUDITING STANDARDS**

Summary: Planning is one of the fundamental stages of financial statements audit, because decisions made in its course determine the quality of the financial audit and at the same time affects its effectiveness. Specific requirements for planning are set by the International Standards on Auditing presenting a audit model based on risk. The risk-based audit approach is to identify the risks the entity is exposed to and to assess their impact on significant irregularities in its financial statements. The purpose of the article is to present the issues of financial statements audit planning as a stage which allows to optimize further course of the audit process by appropriate risk orientation.

Keywords: auditing standards, audit planning.